

УДК 343.951

МОДИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

А. С. Багатко

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності «Правоохоронна діяльність»,

Б. С. Киричук

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 4 курсу спеціальності «Право», навчально-науковий інститут права

Науковий керівник – к.ю.н., професор В. І. Цимбалюк

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

На основі аналізу чинного законодавства, а також наукових джерел відомих вітчизняних вчених авторами статті встановлено, що для забезпечення завдань, поставлених перед судово-експертними установами України, необхідно врахувати не лише національне надбання в цій сфері, а й міжнародний досвід. Діяльність США, Канади, Франції, Німеччини та Чехії, попри належність до різних правових систем, спрямована на вдосконалення, уніфікацію та гармонізацію судово-експертної діяльності різних країн. Європейський курс розвитку нашої держави зумовлює необхідність пошуку й прийняття загальноєвропейських світових стандартів у цій галузі, незважаючи на те, що Україна поки не отримала остаточне право на членство в ЄС. Авторами підкреслено, що сьогодні всі зусилля вітчизняних вчених та законодавця мають бути спрямовані на розвиток судово-експертної діяльності, зокрема, на якісно нову модифікацію застарілих інструментів судово-економічної експертизи для розслідування різних видів економічних злочинів.

Ключові слова: судово-експертна діяльність України, система судово-експертних установ, досвід зарубіжних країн, форензік, форми судової експертизи, економічний злочин.

Based on the analysis of current legislation and scientific sources of well-known national scholars, the authors of the article establishes that in order to ensure the tasks set for forensic institutions of Ukraine, it is necessary to take into account not only the national heritage in this area, but also international experience. The activities of the United States, Canada, France, Germany and the Czech Republic, despite belonging to different legal systems, are aimed at improving, unifying and harmonizing the forensic activities of different countries. The European course of development of our State necessitates the search for and adoption of generally recognized international standards in this area, despite the fact that Ukraine has not yet received the final right to EU membership. The authors emphasizes that today all efforts of national scientists and legislators should be directed at the development of forensic expert activity, in particular, at a qualitatively new modification of outdated forensic economic examination tools for investigating various types of economic crimes.

Keywords: forensic activity of Ukraine, system of forensic institutions, experience of foreign countries, forensic science, forms of forensic examination, economic crime.

У сучасних умовах розвитку правової та демократичної держави утвердження і забезпечення прав та свобод людини й громадянина стало провідним принципом діяльності практично кожної держави світу. Не викликає сумнівів той факт, що сьогодні безумовне дотримання прав людини є показником продуктивності та дієвості державного механізму, а

також показником правової держави із соціально орієнтованим вектором розвитку. Винятком з цього положення не стала система судово-експертних установ, які покликані бути інститутом захисту й справедливого оцінювання правовідносин й інших не менш важливих явищ правового характеру. У цьому контексті Л. Романенко вдало відзначає, що ефективність здійснення судово-експертної діяльності та використання її результатів у юридичному процесі насамперед залежить від стану її зовнішньої та внутрішньої організації, а також відповідності наявного механізму реаліям сьогодення [5, С. 445].

У розрізі вивчення проблематики удосконалення інструментів судово-економічної експертизи не менш важливо відзначити, що детальний аналіз процесів, що спостерігаються в економіці України на сучасному етапі розвитку фінансових відносин свідчить про суттєве розширення діапазону економічних злочинів як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. Ці злочини, як правило, продовжують найчастіше проявлятися в розкраданні майна, у дрібних схемах корпоративного шахрайства, у вчиненні незаконних дій з державним майном, а також у несанкціонованому втручанні в галузі економіки.

Успішний світовий досвід у сфері використання спеціальних знань під час розслідування економічних злочинів відіграє важливу роль для нашої держави, особливо з огляду на напружену політичну ситуацію в Україні протягом останніх років. З огляду на вищезазначене, проблема ефективного розслідування економічних злочинів, як і проблема модифікації інструментів судово-економічної експертизи, залишається особливо актуальною і, у зв'язку з цим, потребує комплексного вивчення.

Загальні питання судово-експертної діяльності в розрізі національного та зарубіжного досвіду неодноразово ставали предметом наукових дискусій серед вчених різних галузей права. Так, проблема модифікації інструментів судово-економічної експертизи знайшла своє відображення в працях В. Авер'янова, С. Алексєєва, О. Андрійко, О. Бандурки, В. Бевзенка, Ю. Битяка, В. Галуцько, В. Гаращук, І. Глобенка, І. Гоменюк, В. Гори, С. Гусарова, С. Грицака, С. Діденка, О. Дрозда, О. Зайчука, О. Ключова, Т. Коломоець, В. Коротаєва, О. Кузьменко, К. Куркова, О. Лакусти, О. Миколенка, В. Настюк, Л. Омельчука, Н. Оніщенко, Л. Романенка, В. Сокурєнка, С. Сороки й О. Яковенка. Вказані вчені зробили суттєвий внесок у вирішення питань, пов'язаних з судово-експертною діяльністю та функціонуванням судово-експертних установ в Україні. Поряд з цим, тематика модифікації інструментів судово-економічної експертизи на основі зарубіжного досвіду все ще залишається малодослідженою та потребує більше детального вивчення.

Методологічну основу дослідження становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, які сприяють повноцінному висвітленню та об'єктивному аналізу предмета дослідження. Формально-юридичний метод використовувався для аналізу норм законодавства зарубіжних держав та положень нормативно-правових актів міжнародного рівня. Порівняльно-правовий метод використано в процесі аналізу правозастосовного досвіду Канади, США, Німеччини, Франції та Чехії.

Мета наукового дослідження – проведення порівняльного аналізу зарубіжного та національного підходів до формування та приведення в дію системи судово-експертних установ, особливостей проведення судово-економічних експертиз для розслідування злочинів, пов'язаних з фінансово-економічною діяльністю суб'єктів господарювання та держави в цілому; визначення перспектив модифікації інструментів судово-економічної експертизи в межах правової системи України.

Підтвердженням актуальності наукового дослідження також слід вважати положення Указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 08.11.2019 № 837/20191, яким передбачено, що у сферах правової політики з метою забезпечення подальшого здійснення структурних економічних реформ, запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України, підвищення добробуту населення, гармонійного розвитку регіонів, продовження

впровадження європейських стандартів на законодавчому рівні слід передбачити створення системи самоврядування судових експертів, запровадити поняття рецензування висновку судового експерта та визначити граничні строки проведення судових експертиз [2]. Відповідно до проголошеного Президентом України курсу, законодавці внесли низку змін до Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994, який серед іншого визначає особливо актуальним питанням необхідність детального вивчення європейських стандартів організації та діяльності судово-експертних установ, які є аналогічними українській моделі [3].

Враховуючи зазначене, не менш важливим питанням залишається тлумачення категорії «судово-експертна діяльність», визначення якої й досі не передбачено Законом України «Про судові експертизи» від 25.02.1994. На наше переконання, найбільш оптимальною є позиція Г. Стрілець, яка відзначає, що судово-експертна діяльність – це врегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного й всебічного дослідження з використанням сучасних досягнень науки й техніки. Також під цим визначенням авторка розуміє механізм організації роботи судово-експертних установ і їхніх структурних підрозділів, науково-методичне й інформаційне забезпечення таких установ, підбір і підготовка судово-експертних кадрів [6, С. 13]. До слова, у Проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів», зареєстрованому у Верховній Раді України 22.11.2021, передбачається, що судово-експертна діяльність – це системна діяльність, що реалізується визначеними цим Законом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням [4].

При тлумачення основних понять, пов'язаних з контролем та перевіркою фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання та держави в цілому, не можна не зазначити, що в економічно розвинених країнах, зокрема Канаді та США, чимало консалтингових та аудиторських компаній надають так звані «приватні послуги фінансових розслідувань». Для цього були створені спеціалізовані підрозділи, так звані групи «форензік» (forensic), що займаються фінансовими розслідуваннями за такими напрямками: судовий облік (forensic accounting); аудит шахрайства (fraud audit) та ризик-менеджмент у сфері шахрайства (fraud risk management); пошук та повернення активів (asset tracking and recovery); виявлення та запобігання легалізації злочинних доходів (money laundering detection and prevention) [1, С. 72].

Як зазначають О. Олійничук та М. Купер, послуги «форензік» включають виконання широкого спектру робіт на базі підприємства-замовника, а саме: врегулювання розбіжностей між сторонами конфлікту з фінансових і ділових питань; виявлення та аналіз прихованих комерційних ризиків; захист інтелектуальної власності; корпоративна (ділова) розвідка; недопущення фінансового і репутаційного збитку; перевірка контрактних зобов'язань і надійності бізнес-партнерів; перевірка повідомлень по «гарячій лінії»; позасудова, досудова експертиза, а також сприяння у ході судових розглядів; проведення комплаєнс-розслідування; протидія легалізації незаконних доходів; розробка процедур, спрямованих на протидію шахрайству, корупції, виведення грошових коштів, привласнення активів; розслідування шахрайства з використанням інформаційних технологій; управління ризиками, пов'язаними з шахрайством; фінансова експертиза документів [1, С. 73].

На наше переконання, перевагою такого виду фінансового розслідування є те, що воно передбачає участь широкого кола представників різних спеціальностей, у тому числі бухгалтерів, аудиторів, фахівців з фінансових розслідувань тощо. З огляду на це, спеціалісти груп «форензік» доволі активно залучаються для сприяння правоохоронним органам у процесі розслідування найбільш важких фінансових схем, що використовувались у вчиненні окремих видів злочинів економічного характеру.

Вивчаючи досвід США, слід зазначити й те, що у цій країні особливо розповсюдженою залишається співпраця ФБР із різними інституціями (як державними, так і приватними), до

яких можна віднести представників Американського інституту дипломованих громадських бухгалтерів і представників Північно-американської асоціації керівників цінними паперами. Ці організації проводять консультації правоохоронним органам з питань бухгалтерського обліку та оформлення цінних паперів, які є об'єктами дослідження у фінансових розслідуваннях. Крім цього, з 2019 року у багатьох офісах ФБР на постійній основі працюють спільні робочі групи, до складу яких входять представники вищезазначених установ.

Серед європейських країн особливо цінним для вивчення вважаємо досвід Німеччини, у якій кожна земля має свою незалежну судово-експертну лабораторію, а також федеральні поліцейські формування, які мають у своєму підпорядкуванні власні відділи судових досліджень і експертиз. Така організаційна побудова судово-експертних установ зумовлюється територіальним устроєм держави й особливостями здійснення правоохоронної діяльності.

Окремо слід звернути увагу на правову основну організації та діяльності судово-експертних установ Франції, у якій особливістю цього механізму є повна відповідність міжнародним стандартам, на підставі чого у французькій системі успішно функціонує міжнародна експертиза. Як зазначає В. Чумак, спільною тенденцією для судово-експертних установ Німеччини та Франції є об'єднання судових експертів у відповідні асоціації за конкретними галузями знань. Крім того, протягом останніх п'яти років все частіше обговорюється питання про створення асоціацій, які б об'єднали провідних експертів країн ЄС [7, С. 240]. На наше переконання, перспективним напрямком розвитку й модифікації інструментів судово-економічних експертиз в Україні може бути налагодження співпраці з відомими експертами ЄС на постійній основі (зокрема, для передання професійного досвіду шляхом проведення семінарів та конференцій), навіть попри те, що наша держава ще не є повноцінним членом цієї організації.

У розрізі пошуку оптимальних варіантів вирішення цього питання також слід згадати про досвід Чехії, де судово-експертна діяльність реалізується не лише представниками спеціалізованих наукових установ, а й університетами та громадськими організаціями, які діють при регіональних судах. За умови законодавчого забезпечення відповідних положень, в Україні доцільно запровадити схожий механізм, адже значна частина вітчизняних університетів мають специфічне спрямування, яке цілком відповідатиме потребам судово-експертної діяльності.

Таким чином, імплементація міжнародних норм і стандартів організації та діяльності судово-експертних установ виводить такі установи на новий, якісно вищий рівень функціонування. Це надає можливість створити дієвий механізм розслідування економічних злочинів, а також визначити високі вимоги до проведення судової експертизи, підвищити професійний рівень і результативність співробітників експертних установ, що цілком відповідатиме сучасним потребам судочинства. Законодавчим та правоохоронним органам України доцільно звернути особливу увагу на наявність зарубіжного досвіду, що дозволить модифікувати застарілі інструменти судово-економічної експертизи при розслідуванні економічних злочинів.

1. Олійничук О. А., Купер М. С. Міжнародний досвід використання економічної експертизи у фінансових розслідуваннях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3(23). С. 69–76.
2. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08 лист. 2019 року № 837/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 24. С. 29.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1992 р. № 4038-ХІІ. *Вісник Верховної Ради України*. 1994. № 28. С. 232.
4. Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів» від 22.11.2021 р. № 6284-2. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258 (дата звернення: 29.04.2024).
5. Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних держав. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 444–452.
6. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їхньої діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 19 с.
7. Чумак В. В. Зарубіжний досвід організації діяльності судово-експертних установ. *Вісник ХНУВС*. 2020. № 4(91). С. 235–243.